

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון ת, פרשת נצבים וילך, תש"פ

יעוץ לכל סכסוכי ממון, ואישות. ועריכת חוזים על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

בנידון ב – אין חייב לשלם את הנדר, אבל צריך התרת נדרים, ומותר להתיר את הנדר. ולפנים משורת הדין ראוי לשלם שיתכפר עונו, ויחשב כאילו קיים את המצוה.

ביאור התשובה

צדדי הספק בנידון א

לכאורה אין להסתפק בזה כלל, דהרי אנן סהדי, שאם היה הנותן יודע שעל פי משרד הבריאות חתנו חייב בבידוד, לא היה מניחו לבוא לנופש על חשבונו, וכבר ביארנו בהרבה מקומות (עיין סימן רמח, וסימן שצב) שכשיש אומדנא דמוכח, היא מבטלת אפילו לשון שטר, וכל שכן שאין ליטול ממון חבירו כשיש אומדנא דמוכח, שאם הנותן היה יודע שחתנו אסור לבוא בין אנשים, לא היה מניחו לבוא לנופש, אם כן, מי גרע זה שאינו יודע, והרי אומדנא דמוכח הוא, שאם היה יודע, לא היה מניחו, והרי זה ממש כעושה תנאי מפורש, שאינו מניחו לבוא לנופש רק אם אינו חייב בבידוד, והרי אין ספק, שאם היה הנותן אומר בפירושו: "אם אתה חייב בבידוד על פי משרד הבריאות איני נותן לך מתנה זו, אפילו אם על פי דעת הרופאים הוא טעות", בודאי שלא היה עולה על הדעת ליטול ממנו שלא כדין, אם כן מה ההבדל אם אמר תנאי כפה, או שאנן סהדי שעל דעת כן נותן לו מתנה, לפיכך היה נראה שאין להסתפק בזה כלל.

אבל מכל מקום יש קצת סברא לומר שיהיה מותר לכאורה, דהנה יש אומדנא הפוכה גם כן, שאם הנותן היה יודע באמת שמשרד הבריאות טועה, בודאי לא היה מונע מחתנו לבוא עמו לנופש, שהרי כל חששו של הנותן הוא רק מחמת הדבקות בנגיף, ולא בסתם לא לעבור על דברי משרד הבריאות, אם כן יש צד לומר, שכיון שתנאו הוא בטעות, ואנן סהדי שאם היה יודע שטעות בידו היה נותן את המתנה, אם כן יש לנו אומדנא הפוכה גם כן. זה הספק בשאלה זו.

העולה מכאן: צדדי הספק הן, האם אמרינן שאנן סהדי, שאם הנותן היה יודע שמשרד הבריאות מחייב את חתנו בבידוד לא היה מניחו לבוא עמו, הרי זה כמתנה עמו שרק על פי תנאי זה יבוא. או דלמא, יש אנן סהדי להפך, שאם היה יודע שמשרד

בדין נתינה בטעות על פי אומדנא דמוכח

ובו יבואר: א. חותן שמשלם לחתניו לנפוש עמו, וע"פ משרד הבריאות חתנו צריך להיות בבידוד, אלא שזו טעות, האם מותר שלא לגלות לחותן. ב. האם מותר להשתמש בממון חבירו בלא רשות, כשידוע שניחא ליה. ג. ביאור ההבדל בין דין שואל שלא מדעת גזלן, לבין דעת נותן במתנה ממש. ד. קנה מפטיר בט' באב, ולא ידע שפטור ממפטיר, האם חייב לשלם. ה. נדר צדקה בטעות האם מותר להתירו.

נידון א

"חמי לוקח על חשבונו את חתניו ומשפחתם לנופש בכל שנה. על פי משרד הבריאות אני צריך בידוד בגלל הנגיף, אבל אני יודע שמשרד הבריאות טעה, לכן פניתי לרופא ושאלתי – בלי ליידע את הרופא על מה שאמרנו במשרד הבריאות - האם במצב כזה אני צריך בידוד, והרופא אמר שלא. אני יודע בודאות שלמשרד הבריאות יש טעות. חמי מקפיד על כל ההנחיות של משרד הבריאות, ואינו מבין התחכמות כזאת. האם מותר לי לנסוע לנופש בלא ליידע אותו, כיון שהאמת היא, שזו טעות. או דלמא, סוף סוף אם חמי היה יודע, לא היה מניח לי לבוא לנופש".

נידון ב

מפטיר בבית הכנסת נמכר בדרך כלל בעשרים שקלים. אברך קנה את המפטיר של תשעה באב במחיר יקר מאוד, כיון שיש סגולה גדולה לאריכות ימים במפטיר של תשעה באב. הוא נשאל מהגבאי האם הוא צם, ואמר כן. אלא שהתברר לאברך, שלמרות שצם, על פי הלכה היה אסור לו לצום, והרבה פוסקים כתבו שמי שעל פי הלכה אסור לצום מסיבה בריאותית, אסור לו לעלות מפטיר, כיון שאינו בר חיובא. לאור זאת יש לברר האם האברך חייב לשלם את המחיר שקנה את המפטיר. דאת המחיר שהפסיד לבית הכנסת, בודאי חייב לשלם, אבל השאלה היא על המחיר היקר, האם חייב, שהרי בטעות הוא קנה מפטיר, ואם היה יודע שאסור לו לעלת למפטיר לא היה עולה.

תשובה

בנידון א – אסור לנסוע לחופש, כיון שאסור להשתמש בממון חבירו, אלא אם נותנו לו ממש, אבל יתכן, שאם אינו מכלה את ממון הנותן, אלא משתמש בביתו, מותר, כמבואר בתשובה.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

אפילו יתרצה חבירו, אבל הנאה שאינה של כילוי, כגון ללמוד בספר של חבירו מותר אם יתרצה חבירו".

העולה מזה: כדי ליישב הסתירה, מתרץ רבי מאיר אריק, דהנאה שאינה של כילוי, כשימוש בספרים, מותר. והנאה של כילוי, כגון לאכול ממון חבירו אסור.

טעם החילוק בין של כילוי ללא כילוי

עוד כתבנו שם: "אבל צריך טעם לחלק בין הנאה של כילוי ללא כילוי, דהרי גם הנאה שאינה של כילוי שואל שלא מדעת גזלן הוא, ומה ההבדל בין אוכל מאכל חבירו, למשתמש בחפץ חבירו. ונראה לעניות דעתי בזה, דלגבי דין שואל שלא מדעת, אין צריך דעת ממש, ואם משער בדעתו שחבירו יתרצה, אינו נחשב שואל שלא מדעת, כיון שכשמשמש בחפץ חבירו אינו מבטל בעלותו של חבירו מהחפץ, אלא שבכלל בעלות האדם על חפציו היא מניעת תשיש אחרים בהם, ונתינת רשות להשתמש אינה מבטלת בעלותו, לפיכך, אם יודע שבאמת מתרצה הרי זה כשואל מדעת, כי זו באמת דעת הבעלים, אבל לאכול מאכל חבירו ולכלות בעלותו, צריך נתינה ומתנה ממש להעביר הבעלות, ולא תבטל בעלות האדם על חפציו ודבריו רק בהקנאה או רצון בפועל ממש. וזה נלמד מדין יאוש שלא מדעת, ששם בא ליטול חפץ חבירו ולזכות בו כדין בעלים, לכן אמרינן דיאוש שלא מדעת אינו יאוש, אבל בהשתמשות בחפץ חבירו סגי ידיעה שמניח להתשתמש. ויסוד דבריו של שולחן ערוך הרב הם מדין השתמשות בספרים שהתירו חז"ל, אם יודע שחבירו ניחא ליה". ע"כ מסימן קיב.

העולה מזה: וטעם ההבדל בין הנאה של כילוי ללא כילוי, הוא, דאיסור השתמשות בחפץ חבירו בלא כילוי, הוא מטעם שואל שלא מדעת גזלן, ודי בידיעה שניחא ליה שלא יהיה גזלן, אבל לכלות ממון חבירו, שמכלה בעלותו, צריך נתינה ממש ודעת ממש.

נידון דידן

ועל פי זה נראה, דגם בנידון דידן הוא אותו הדבר, שכיון שהוא הנאה של כילוי, שהרי מכלה ממון הנותן, אין להתיר לכלות ממון חבירו באומדנא בלבד אלא מדעת ממש, ובנתינת רשות ממש, וכיון שהדעת של הנותן בפועל הוא שלא לתת לחתנו מתנה זו, דאנן סהדי שאם היה יודע לא היה נותן, לכן הסברא שדעת זו היא טעות, אינה מספקת כדי לכלות ממון של הנותן, דצריך נתינה ממש.

הבריאות טועה, לא היה מונע ממנו, אם כן יש אנו סהדי לבטל תנאי זה.

סתירה בדברי ערוך השולחן - האם מותר להשתמש בממון חבירו בלא רשות, כשידוע שניחא ליה

ונראה בזה, על פי מה שכתבנו במקום אחר, בדין האם מותר להשתמש בחפץ חבירו כשהלה לא יודע, אבל אנן סהדי שאם היה יודע היה מניחו להשתמש בו, ומצאנו סתירה בזה בדברי שולחן ערוך הרב, ועל פי ביאור הדין ההוא, יתבאר האי דינא. וזה מה שכתבתי בסימן קיב בתוך הדברים:

"הנה מבואר דלפי התוס' אסור ליטול מאכל של חבירו אפילו שידוע שחבירו יתרצה, אבל לש"ך מותר. והנה להלכה פסק בשולחן ערוך הרב להחמיר כשיטת התוס' וז"ל (הלכות מציאה ופקדון, ד) "ואפילו ברור לו שכשיודע לבעליו שהוא נטלה אזי ישמחו ויגילו מפני אהבתם אותו, אסור לו ליהנות בה בלא דעת הבעלים. לפיכך הנכנס לפרדס או לגינת חבירו אסור לו ללקוט פירות שלא מדעת הבעלים, אף על פי שבעל הפרדס והגינה הוא אוהבו וריעו, אשר כנפשו, ובודאי ישמח ויגיל כשיודע לו שנהנה זה מפירותיו, מכל מקום, כיון שעכשיו אינו יודע מזה, הרי הוא נהנה באיסור, וכן כל כיוצא בזה, וצריך להזהיר לרבים שנכשלין בזה מחמת חסרון ידיעה" עכ"ל. ובקונטרס אחרון (ס"ק א) האריך להוכיח דהלכה כשיטת התוס' ולא כהש"ך.

והנה בשולחן הרב לכאורה סותר את עצמו, שפסק בהלכות שאלה ושכירות וחסומה סעיף ה, שאם אינו מקפיד מותר. וז"ל: "אסור לילך לבית חבירו לקרות שם מספרו, אפילו באקראי שלא מדעתו, בין שהוא שלו בין שהוא שאול בידו, ואין צריך לומר להשתמש בשאר חפציו, אלא אם כן יודע לו בבירור שלא יקפיד עליו בעל החפץ" עכ"ל". עד כאן מסימן קיב.

העולה מזה: נחלקו הפוסקים, אם מותר להשתמש בממון חבירו בלא רשות, כאשר אנן סהדי שהיה מניח לו להשתמש. בשולחן ערוך הרב התיר להשתמש בספר חבירו, אבל אסר לאכול פירות חבירו והוא סתירה.

החילוק בין הנאה של כילוי או לא של כילוי

עוד כתבנו שם: "וכדי ליישב הסתירה, מבאר הגאון רבי מאיר אריק זצ"ל במנחת פתים (חושן משפט סימן שנ"ח, ד) דיש הבדל בין הנאה של כילוי להנאה שאינה של כילוי, דבהנאה של כילוי אפילו אם יודע שחבירו יתרצה אסור להנות, לכן פסק שאסור לאכול אוכל של חבירו

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

כדין, תהיה הצדקה כפרתו, שנותן לבית המדרש, ויהיה נחשב לו כאילו קיים המצוה כראוי, כמו שאמרו חז"ל "נאנס אדם מלעשות מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה", קל וחומר בנידון זה ששילם במיטב כספו למצוה זו, והתענה - למרות האיסור - גדול שכרו, אלא שצריך כפרה, ותהיה הצדה כפרתו.

העולה מזה: קנה מפטיר בטעות, שלא ידע שפטור ואסור לו להפטיר, צריך להתיר נדרו מה שהתחייב, ומותר להתיר הנדר, אבל ראוי לתת הצדקה שנדר לכפר עליו.

דינים העולים:

א. שאלה - חותן שלוקח את חתנו על חשבונו לחופש, והחתן יודע שעל פי הנחיות משרד הבריאות, הוא צריך להיות בבידוד עכב הנגיף, אבל ידוע לו בודאות שזו טעות, אבל אם חותנו היה יודע מזה, לא היה מניחו לבוא עמו, האם חייב להודיעו.

ב. צדדי הספק הן, האם אמרינן שאנן סהדי, שכיון שאם החותן היה יודע שמשד הבריאות מחייב את חתנו בבידוד, לא היה מניחו לבוא עמו, הרי זה כמתנה עמו שרק על פי תנאי זה יבוא. או דלמא, יש אנן סהדי להפך, שאם היה יודע שמשד הבריאות טועה, לא היה מונע ממנו, אם כן יש אנן סהדי לבטל תנאי זה.

ג. נחלקו הפוסקים, אם מותר להשתמש בממון חבירו בלא רשות, כאשר אנן סהדי שהיה מניח לו להשתמש. בשולחן ערוך הרב התיר להשתמש בספר חבירו, אבל אסר לאכול פירות חבירו והוא סתירה.

ד. כדי ליישב הסתירה, מתרץ רבי מאיר אריק, דהנאה שאינה של כילוי, כשימוש בספרים, מותר. והנאה של כילוי, כגון לאכול ממון חבירו אסור.

ה. וטעם ההבדל בין הנאה של כילוי ללא כילוי, הוא דאיסור השתמשות בחפץ חבירו בלא כילוי, הוא מטעם שואל שלא מדעת גזלן, ודי בידיעה שניחא ליה שלא יהיה גזלן, אבל לכלות ממון חבירו, שמכלה בעלותו, צריך נתינה ממש ודעת ממש.

ואם כנים דברינו, הרי שאם אינו מכלה ממנו של הנותן, אלא משתמש בהם בלא רשותו, כגון שחמיו היה שוכר בית לעצמו, ומניח לו לדור עמו, ואינו מוציא ממון בשבילו, באופן זה היה אפשר להקל. דלהשתמש בחפץ חבירו מותר, כאשר אנן סהדי שאם היה יודע האמת היה ניחא ליה.

העולה מזה: לפי זה, בנידון דידן, שהנותן מתנה לא יתן אם משרד הבריאות אוסר, אפילו שאנן סהדי, שאם היה יודע שזה טעות היה מוחל על תנאו, מכל מקום, כדי לכלות ממון חבירו, צריך שיהיה ניחא ליה בפועל ממש, ולפי זה, אם נהנה מהנותן הנאה שאינה של כילוי, מותר להנות כשאנן סהדי שאם הנותן היה יודע, לא היה עושה תנאי זה.

נידון ב – קנה מפטיר בטעות

נדר בטעות

ובדין זה שקנה מפטיר בטעות, כי לא ידע שמי שפטור מתענית ומתענה אינו נחשב שמתענה, ואסור להפטיר, בזה בודאי אנן סהדי שאם היה יודע זאת, לא היה קונה, אם כן הוי נדר בטעות. לפיכך מדין מתנה שהתחייב לבית הכנסת, הרי היא מתנה בטעות, ויש לנו אומדנא דמוכח דלא היה נותן מתנה זו, וכבר נתבאר בסימן רמח, דכשיש אומדנא דמוכח, הרי הוא כתנאי מפורש ופטור.

אבל יש לעיין אם חל הנדר מדין נדר צדקה, דדלמא הוא נדר בטעות ולא חל נדר זה כלל. אבל באמת, אף על פי שהוא נדר טעות, אין להתיר נדר זה בלא התרת חכם, דלא התירו חכמים בלא התרה אלא נדר שגגה ממש, שהשגגה היא נגלית, דזה לשון המחבר בירורה דעה (רלב, ו) "נדרים שגגות כיצד, אמר: קונם עלי ככר זה אם אכלתי ושתיתי, ונזכר שאכל ושתה; או אם אוכל ואשתה, ושכח ואכל ושתה, כיון שהוא שוגג בשעת הוצאת הנדר מפיו או בשעה שיש לה לחול, ואם היה יודע שהוא כן לא היה נודר, אינו נדר. וכן אם אמר: קונם אשתי נהנית לי שגנבה כיסי או שהכתה בני, ונמצא שלא גנבה ושלא הכתה, וכן אם אמר: קונם שאיני נושא פלונית שהיא כעורה, והיתה יפה בשעת הנדר, שאם היה יודע שהיא נאה לא היה נודר" ע"כ. אבל כאשר יש רק אומדנא דמוכח שלא היה נודר, על זה לא בטל הנדר מעצמו, וצריך פתח וחרטה, אבל מכל מקום מותר להתיר נדר זה. דאף על פי שאין להתיר נדרים מצוה, מכל מקום הארכנו בסימן שז, שאם היה נדר מצוה בטעות, מותר להתיר הנדר, עיין שם.

וכל זה מן הדין, אבל כיון שהתברר שהיה פטור, ולא היה יכול להוציא אחרים, ונכשל ובירך ברכות לבטלה, ולציבור לא היה מפטיר

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ז. קנה מפטיר בטעות, שלא ידע שפטור, ואסור לו להפטיר, צריך להתיר נדרו מה שהתחייב, ומותר להתיר הנדר, אבל ראוי לתת הצדקה שנדר לכפר עליו.

ו. לפי זה, בנידון דידן, שהנותן מתנה לא יתן אם משרד הבריאות אוסר, אפילו שאנן סהדי, שאם היה יודע שזו טעות היה מוחל על תנאו, מכל מקום, כדי לכלות ממון חברו, צריך שיהיה ניחא ליה בפועל ממש, ולפי זה, אם נהנה מהנותן הנאה שאינה של כילוי, מותר להנות, כשאנן סהדי שאם הנותן היה יודע, לא היה עושה תנאי זה.

